

JURNAL

CENTRUL PESINDIPEA ȘTIINȚELOR NATURALE ȘI EXACTE,
 în toate clasele.

Pedagogic

de

Profesor Doktor Izliđ Baran.

№ 40.

(Anul întâi)

Ескериті.

Октомврие 22, 1856.

Konpindepe: Kіmia și aieaua. — Colibris și nasorca-mșkă. — O înimnare k'snă șapre ssnatorș.

KIMIA ȘI VIAȚA.

Артиколэ I.

Natură kare ne înkonjoarș ni se prezintș kș atita frșmșsege și perșlaritate, în kitș ori înkotro ne arșnkșmș okiī ka s'o obșervșmș, spiritșlș nostrș rșsește satisfakșișnea chea mai nrș și chea mai perfektș. Înșș fie-kare din noi are șnș pșnktș de vedere partikșlarș și individșalș, din kare obșervș lșmea. Amatorșlș șchenorș frșmoase ale naturēi obșerveazș o darinș kș alți oki și intr'șnș altș skonș, de kitș șnș Naturalistș kare face stđii de Istoria Naturălș ne achestș kimpș, și iarșși totș intr'șnș altș modș obșerveazș ačeste kimpii

șnș niktorș de neisăișri, kare voemte șș prezinte ne o kadrș ačeastș parte a pșmīntșlși. Dar și în sfera știinșei sīntș diferite reșișni kșltivate de diferiți kolaboratori. Înșș nrșdipea lșkrșrii, ačestș prinșinș kare a înaintatș indșstria, în zilele noastre, la șnș gradș ama de înaltș, a prodșș și progresa imense în lșkrșrile știinșifice. Fie-kare omș de știinș șiși aleșe akșmș o ramșrș partikșlarș, adikș: șnșlș se okșnș kș stđișlș formelorș știinșelorș (Istoria Naturălș), altșlș kășș șș deskopere leșile esistinșei ale Naturēi în șenere (fizika), ne kindș iar

алгii се окъпѣ кѣ черчетареа¹ материеи дин каре сѣнтѣ фѣксте тоате лѣкрѣриле, дакѣ а-чеастѣ материе е комплѣсѣ де алте материи саѣ нѣ. Ачеастѣ дин зрмѣ штиингѣ се нѣмемте *Kimie*.

Обиектлѣ нострѣ де астрѣлѣ ва фи штиинга Кимиеи, кѣ дѣнса не вомѣ окъпа чева, нѣ а фаче айѣи знѣ трпакатѣ комплетѣ де Кимие, чи а да лѣкториорѣ ностри ките ва идеи прѣнципале дѣспре ачеастѣ штиингѣ адмирабилѣ, каре а фѣкстѣ ин тимѣриле модерне прогресе марѣ интинзѣндѣ ми акѣмѣ инфѣинга са асѣпра тѣтѣлорѣ лѣкрѣриорѣ оменемтѣ, ин арпикѣлтѣрѣ, ин индѣстрие, ин комерцѣ, ин медицинѣ ми маѣ ин тоате штиингеле ми артеле.

Сѣнтѣ зниѣ каре аѣ зисѣ: „Kimia este o штиингѣ каре дѣрѣмѣ“; адикѣ кѣндѣ Кимистлѣ военте сѣ штие дин че е комплѣсѣ знѣ корпѣ, трѣвѣе сѣ фѣрѣме, сѣ нимѣеаскѣ маѣ наинте ачестѣ корпѣ. Кѣндѣ с. е. Кимистлѣ ва сѣ штие дин че елемениѣ естѣ комплѣсѣ апа, а-тѣнѣи о дескомплѣне ми веде кѣ е комплѣсѣ де доѣ фелѣрѣ де аеѣе саѣ раѣе (Hydrogenѣ ми Oxigenѣ); даѣ дѣнѣ ачеастѣ операѣиѣне, Кимистлѣ нѣ маѣ аѣе ин мѣна са апѣ фѣридѣ каре стѣнѣе фокѣ, чи доѣ раѣе аѣиндѣ кѣалѣтѣдѣи кѣ тотѣлѣ дѣфепите де ачеле аѣе аѣеи, ва инкѣ знѣ (Hydrogenѣ) е фоарте аѣпрѣнзѣторѣ. Асѣменеа операѣиѣне се нѣмемте *analizѣ* (дѣскомплѣнѣре саѣ дѣсфачѣре). Лѣкрѣреа чеа маѣ прѣмитѣвѣ а Кимиеи естѣ аналѣса; прѣн аналѣзѣ Кимистлѣ дескомплѣне о материе комплѣсѣ ми аратѣ материеле прѣмитѣве дин каре е комплѣсѣ; даѣ ачестѣ материи прѣмитѣве нотѣ фи ми еле комплѣсе, ми дѣсфѣкѣндѣлѣ Кимистлѣ, дѣлѣ нестѣ алте материи не каре нѣмаѣ поате сѣ ле дескомплѣне, ачестѣа сѣнтѣ чеа че елѣ нѣмемте *elementѣ* саѣ корпѣи симплѣ. Кѣ кѣтѣ штиинга Кимиеи инainteазѣ маѣ мѣлѣтѣ, кѣ атѣтѣ инainteазѣ ми нѣмѣтрѣлѣ елеменилорѣ. Акѣмѣ Кимистѣи кѣноскѣ 61 де елемениѣ. Динтрѣ ачѣнтѣи елемениѣ сѣнтѣ комплѣсе тоате обиектеле материалѣ че се аѣлѣ не пѣ-мѣнтѣ, ин аѣрѣ, ин аѣлѣ ми кѣарѣ ин сѣнѣлѣ пѣмѣнтѣлѣ. Ачѣнтѣи елемениѣ аѣ о тѣндингѣ саѣ о пѣлѣчѣре ка сѣ се импѣреѣне знѣлѣ кѣ алѣлѣ, интокмаѣ ка зниѣ оаменѣ соѣиавѣлѣ, кѣ-

пора ле плакѣ а трѣи ин соѣиетате ми рѣла-ѣиѣни интѣме кѣ алгii даѣ нѣ синѣрпатѣиѣ ми изолаѣи. Кѣндѣ доѣи елемениѣ се комбинѣ (се знескѣ) знѣлѣ кѣ алѣлѣ; имподѣкѣ знѣ ком-плѣсѣ кѣ кѣалѣтѣдѣи нѣоѣи ми каре нестѣ кѣ то-тѣлѣ алѣ-фелѣ де кѣтѣ фѣе-каѣе дин елемениѣи прѣмитѣвѣи кѣндѣ ераѣ изолаѣи. Апа с. е. естѣ знѣ корпѣ каре аѣе кѣалѣтѣдѣи кѣ тотѣлѣ дѣ-версе д'але елеменилорѣ конститѣтивѣ, оксиѣ-нѣлѣи ми идроѣенѣлѣи ин парте. Даѣ форма на-тѣралѣ каре лѣкрѣазѣ ин корпѣи симплѣ ми ѣ силенте а се комбѣна знѣлѣ кѣ алѣлѣ, се нѣмемте *affinitate*. С. е. кѣндѣ амѣ нѣсѣ винѣ интр'о стѣкѣлѣ дѣстѣнатѣ интр'о касѣ каѣдѣ ми с'а фѣкстѣ оѣетѣ акрѣ, ачѣастѣ акрѣитѣрѣ; про-вѣне дин аѣфѣинатеа каре есѣстѣ интѣревинѣ ми знѣ прѣнѣнѣ акрѣ каре се аѣлѣ ин аѣрѣ; а-дикѣ оксиѣенѣлѣ, ми рѣсѣндѣ-се амѣндоѣи, се комбинѣ ми проѣдѣкѣ оѣетѣ. Даѣ аѣфѣинатеа кимикѣ нѣ е екѣалѣ ин тоѣи корпѣи, чи зниѣ аѣ интр'инѣи о аѣфѣинате маѣ мѣре де кѣтѣ ал-гii. Кѣноштинга аѣфѣинѣлорѣ ми дѣфепитѣлорѣ лорѣ тѣраѣе че есѣстѣ интѣре дѣфепѣиѣи корпѣи, е-стѣ фѣндѣментѣлѣ штиингѣи Кимиеи. Инсѣ инѣ е дѣстѣлѣ ачѣастѣ, чи Кимѣа трѣвѣе сѣ кѣноа-скѣ дѣфепитѣлѣ казѣрѣ ин каре лѣрѣде кимѣе сѣнтѣ кѣ тотѣлѣ skimѣате ми модѣфѣате; ин лѣ-крѣриле лорѣ; ачѣестѣ казѣрѣ де оѣеѣите се а-лѣ ла *finѣеле ви*. Виѣаѣа нестѣ знѣ прѣнѣнѣ, каре неѣнѣтѣтѣ естѣ ин лѣнтѣ кѣ Кимѣа. Еа манѣине проѣдѣктеле еѣ инконтѣра лѣрѣлорѣ кимѣе. Знѣ есемпѣлѣ фоарте комѣнѣѣне ва лѣ-мѣри ачѣастѣ идеѣ. Амѣ слѣвозѣтѣ сѣнѣе ла знѣ омѣ; ките-ва минѣте дѣнѣ че сѣнѣеле а емитѣ дин винѣ, с'а инкѣратѣ, адикѣ с'а skim-ѣатѣ ми нѣмаѣ естѣ сѣнѣе фѣридѣ импѣкѣмѣ ера кѣндѣ чѣркѣла ин корпѣлѣи мѣмѣлѣи виѣ. Даѣ де че сѣнѣеле нѣ с'а skimѣатѣ маѣ на-инте ин атѣнѣи ани кѣтѣ а фостѣ ин корпѣи, ми ин пѣнѣне минѣте дѣнѣ че а емитѣ д'аколо, с'а skimѣатѣ? Ачѣастѣ се еспѣликѣ ин модѣлѣ зр-мѣторѣ: Фѣиндѣ кѣ маѣ наинте, виѣаѣа а пѣнѣтѣ сѣнѣеле ин солѣнѣиѣне; еа а'а имнѣдекатѣ ка сѣ нѣ се дѣнскомплѣсе, даѣ дѣнѣ че а емитѣ дин домнѣа виѣеѣи, индатѣ а кѣзѣтѣ сѣв ин-фѣенѣга Кимиеи ми с'а стѣпикѣтѣ. Еатѣ м'знѣ алѣ есемпѣлѣ! Знѣ воѣ трѣѣентѣ мѣлѣи ани ми

karnea ăși nu se strică, dar deși ce ăși
trăiește, peste puțin zile karnea ăși se strică
mi se înmeste. De ce nu s'a înmestă a
ceasta în totă timpulă kită a trăiește vobă, kă
karnea ăși a fostă esență în korpusă
ăși la o kădătră mătă mai mare de kită a
ceea în kare s'a strikată akămă în puțin
zile? Pășunsă este kă, mai nainte, pte-
rea biegei a înmedekată înfășingele kimice
ka s'ă nu kăpreze asupra aestei karne bie
d'a nu se strika. În raportă aesta Ci-
cero kă dreptă kăvintă zice: „sfletă ră-
torăși îi servă ka s'ă nu se înmestă karnea
ăși;“ adică de mi aeste animală n'are vră
sfletă înțelentă, dar totă este o ființă în-
sfletită, kare face ka materia korpusă s'ă
s'ă nu fie s'ășă leiloră kimice ka aceea
neîsfletite.

Dar pînă la oare-kare gradă mi plantele
ăși o viață partikulară kare se lăpă kă le-
zile kimice. S. e. ună vobă de strășre koută
nerăpășă rămine dăce, dar îndată ce înțre-
pente vine-va vobă kă vîpă akăși mi ese
o mikă kătime de zeamă, totă korpusă
strășrăși s'a akrită, fiindă kă a emită din
sferă biegei, a venită în kontaktă (atinere)
kă aeră și a kăzată s'ă domnia leiloră
kimice kare cheră s'ă se akreaskă. K'o
altă okazie vomă da mai mătă esempe
despre aesta. Dar ce este viața? Ce este
aesta ptepe misterioasă kăpabilă a se lăpă
kă lezile kimice kare sîntă atîș de pte-
pente? Noi nu știmă; atîș nămai știmă
kă viața este în stare a prodăce niște kom-
binăși, a face niște prodăkte pe kare noi
oamenii nu ptemă s'ă le prodăcemă în fa-
bricile și laboratoriele noastre kimice.

Kimistă văzîndă kă omă de mi este
kăpabilă a prodăce în fabricile de Kimie
mai toate felurile de minerale komăse, ni-
mă și kiară diamantă; kă toate astea elă
nu e stare a prodăce celă mai mikă firă de
iară, să celă mai mikă animală viă; de aceea
a înpășă Kimia în doșă sekăși, adică:
în Kimia organikă și în cea anorganikă. Cea
dintă se okă kă înțingă prodăktoră
kăzate prin lăkparea biegei unei ființe or-

ganice (unei plante săș animală), pe kîndă
cea de a doza se okă kă lezile kimice or-
dinare mi, generale kare domneskă în totă
perășă minerală și kare prodăktă niște
prodăkte, pe kare sîntemă în stare a le pro-
dăce mi noi în fabricile și laboratoriele no-
stre.

Este o kăstie foarte importantă, adi-
că: oare lezile biegei sîntă kă totă ată-
felă de kită lezile Kimiei, săș nămai modi-
fiate într'ună modă partikulară? Aesta kă-
stie a dată lokă la o desătepe foarte ma-
re între oamenii de înțingă, și niči nu s'a
rezolvată nîmă akămă; poate kă niči nu se
va rezolva niči o dată, fiindă kă viața fiin-
țeloră organice este ună misteră profăndă
împenetrabilă. Așa mi orișina biegei.

Noi vedemă s'ăpășă pămîntăși plină
kă nenămereose ființe vii, avîndă fie-kare
forma sa deesenită, xotrășă, fie-kare nu-
skîndă nămai din ființe kare îi seamă, a-
dikă din pășingă. S. e. din s'ămînda de răș
ese totă d'ășna răș, dar niči o dată opă
săș vobă, vaka fată totă d'ășna ună vîgelă,
iar nu o kăpă săș o oae, mi c. l. t. Așa
dar ni se prezintă kăstie: daka vedemă
akămă kă fără semînce nu esă plante, ka
mi fără pășingă nu năskă animale, kămă dar
ăși emită plantele și animalele cele dintăși?
Daka fără vākă nu e vîgelă, kămă s'a fă-
kășă vaka cea dintăși? Eată iar ună misteră
pentre înțingă. Într'adînsă zikă „pentre uli-
mă,“ kăși pentre omășă religiōșă, religiō-
nea a rezolvată aesta problemă, kă doșă kă-
vinte mară, adică kă kpedîngă și kă krea-
țiunea. Noi oamenii kpedîngăși zicemă: kpe-
demă kă Atotă-pășnikășă a kreată toate fi-
ințele vii din nimikă; prin ptepea sa s'ăpă-
natășă, a făkășă ka vaka cea dintăși s'ă
easă fără pășingă, însă a ordonată ka în
viitoră ună asemeneă animală s'ă easă nămai
dintr'altășă asemeneă ăși. Este adeșăpată în-
șă, kă kpedîngă okă în noi o altă sferă
kă totășă dîpășă de kită aceea a cheretă-
rei și a meditașiei. Simăpea noastră mo-
rală, fășemte satisfăktive în aesta kpedî-
ngă s'ășăimă, pe kîndă înțingă noastră ka-

pe cere pretzindea mtiingz iar nș kpedingz, nș e mēluzmitz a ajznuce laoznș xotapz șn- de toate cheretșpile ei staș mtiinșmaī .notș inainta șndē ca este siuztz a se lepnda mi a konfesa (mșrtșpisi) irnoranșa ei kompletz. Ūni din natșralisti vșindș a esnlika e- mipea primitivz a plantelorș m'a animalelorș ințr'znș modș natșralz iar nș șșpranatsralz, aș zisz, kș la inșenstș pșmintsz a fostș in alte kondițiōni maī favorabile pentrș a pro- dșce fiinșe organice nșoi kiap din sine mi fșrș pșringi. Așeastz idee este o ipotezș ka mșlze ațele: mi nș poate șz șerve dreptș bazz realz.

Apoi daka pe d'o parte viașa animale- lorș mi orișinea vieșei lor sints pentrș noi znș misterș, pe de altz parte mtiimș prea bine leșile vieșei. Șz nș se mire șine-va de- șnpe așeasta. Sints mșlze lșkrșpi deșnpe ka- pe nș mtiimș ce sints, dar mtiimș kșm lșkreșz. S. e. nimeni nș știe ce este lșmina? ce e- ste elektrișitate? Kș toate așestea fizișii mtiș foarte bine leșile akșiznelorș lșminei mi ale elektrișitșdei; așa dar nștemș șz mtiimș leșile vieșii fșrș a ști ce este viașa.

Dar leșile vieșei, pe kape ni le-a de- skoperitș mtiinșa Fizioloșiei, cherș pentrș viașa animalz niște kondițiōni konstante, in- țre kape șele șrșmștoare sints șele maī prin- țipale, adikz: ori ce fiinșz animalz este ne- kontēnitș in kontakt mi ințr'o relațiōne re- țiprokz kș lșmea esteriōarz; nș e nișī o fi- inșz inșșflegitș kape șz fie nedependentz de lșmea esteriōarz. In ori ce minștș anima- lzșz priimēnte niște materii din lșme, mi dș inapoi in lokzșlș lorș alte materii. Așea- stz relațiōne de skimzș se șrșmeazș in totș kșrșszșz vieșei animalzșz, va inkz așeasta este inșamī viașa. Dar materiiile kape le priimēnte animalzșz din lșmea esteriōarz, le skimzș ințr'znș modș partikzlarș, miste-

piosș mi pe șrșmș mi le apropiēazș kon- ștrșindș din șele korpzșz șzș. Eatș șnpe a- șeasta znș esemlzș foarte komzșz mi foarte inștrșktivz. Ūnș kalz, o vakz, o oae mi o kaprș naskz ințr'o libede znș mnrș alta; toate mșninkz znș felș de iarzș kape se rș- șemte akolo, kș toate așestea, din iarva ka- pe a minka' o vaka, se fașe pșrș de vakz mi koarne, pe kīndș din iarva kape a pș- skșt' o kalz se fașe pșrș de kalz dar nș koarne, mi iarșmī totș dint' așeastz iarzș kīndș ințrș in korpzșlș oaei se fașe mnrș mi koarne, mi in korpzșlș kaprei totș așeastz iarzș se skimzș in pșrș de kaprș, ințr'o varzș partikzlarz mi in koarne, inșșz dife- ritz de așeaa a oilorș m'a vachilorș. Așa dar vedemș kș znș alimentz (nștrēdș) a pro- dșsz in diferite animale diferite: prodșkte, fiindș kș fie-kape korpzș animale kape in sine o nștere partikzlarz prin kape se inștare a skimza ințr'znș modș partikzlarz materiiile priimite dir lșmea esteriōarz. Așeasta o vedemș nș nșmaī la animale, și mi la plan- te. Pe așelamī pșmints mi znș mnrș alta kpeskz rpiș kape ne dș viașz mi planta lșz- pe (stramonium) foarte otrșvitz kape ne dș moarte. Amīndoz șzșz așelamī șzkrși din pșmints kape in rpiș se skimzș ințr'znș prin- ținș de viașz mi in lșzpe se fakz znș prin- ținș de moarte. Ūnde avemș znș arșmentș maī frșmosș kș kiapș plantele aș viașz? a- dikz: kș korpzșlș lorș intokmaī ka korpzșlș șnei fiinșe inșșflegite, ape fakzitate d'a skim- za nștrimentzșz kape lșz priimēnte din lș- mea esteriōarz mi a mi' l inșșmī dșrș znș modș partikzlarș konformș kș natșralz aș. Așea- stz inșșșipe (assimilațiōne) este karakterzșlș fșndamentalz alș vieșei. In raportzșz aș- sta nștemș zice kș fie-kape fiinșz vie este o lșme partikzlarz (microcosmus) kape se afzș in mizlokzșlș lșmei șenerale (macrocosmus).

COLIBRIS mi PASȘREA-MȘSKȘ.

Dintre toate fiinșele inșșflegite, zice Buffon, așeste paseri sints șele maī eșerante in formz mi șele maī vșilante in kolori.

Petșele preșioașe, metalze lșșșitoare mi po- leite prin aptele noaștre, nș potș ajznuce la frșmșșdeaa așestoz skșle ale Natșrei kș ka-

pe a ornată znela din klimele pământului. Dar lăcră kriosă, aeste nasepi, kape între toate oknă panrăle celă dintiș în raportulă frământei, iar în raportulă mărimei oknă panrăle celă mai dăpă șpmă: kăci sîntă nasepize cele mai miçi kape esistă, va înkă znela nă sîntă mai marî de kîtă o măskă mare! Natăra a dăpsită aestei nasepi-măskă (l'oisau-mouche) toate dăpșize, kape kă greș se află împreznate la vr'o altă nasepe. Paserea-măskă este foarte șmoară mi iste în toate mișkășize sale, ne kîndă împreșkămintea sa strășcheste kă kolori mai vii de kîtă ale șmarădăli, rșvinăli, topazăli mi celorș

șalte înpătre prețioase kare sîntă așă de dorite de kătre noi oamenii, mi mai kă seamă de kătre damele noastre. Dar paserea-măskă mi kolibrî nă se împreșkă în aeste împreșkămintea strășchitoare nămi în ziele deosebite de șvare mi de vală, și totă d'ășna nă esă din aesteșă toaletă eșerantă mi vorată; în toată viața loră nă se mișkesă niçi o dată kă pășerea dăpă pământă, fiindă kă ele netrekă viața în aeră, șvărindă din floare în floare, deșektîndășe ori kă răștă dășce ală așestoră plante admira-

Kolibris în America.

șize, șori șonîndă p'akolo alte insekte miçi, kape se șină între aeste flori esotice, d'o mărime nekomăș în klimele noastre. Kăci nămi în klimele tropikale cele mai kalde ale Americi se rășesă aeste nasepi. Între aeste șeri tropikale ele emîpreșă înkoașe înkolo, șpmîndă kășșăle șoareșă, lășnîndășe în aerăle pără ală aestei klime, și de zefîrăle dășce șșăle lîșă șșăte șișă firămentă azără mi și de Natăra șerșează o upîmăvară eternă.

Indieni din America, isvidi de strășchirea mi de fokăle koloriloră așestoră nasepi, i-a dată nășmirea de „razela șoareșă.“ Înșpaniolii le nămesă „tomincos“ (fiinșe miçi). Între așestoră nă poate șine-va șă mi imășine o nasepe atîșă de mișă mi atîșă de șentilă în toate părășize ei de kîtă așeasta. Șio-șăle loră este asemenea șișă akă șoapte fișă, okii loră sîntă dșosă pășkte strășchitoare, penele loră sîntă așă de delikate în kîtă nasepe kă sîntă transparente, nișioarele loră niçi nă se vădă de miçi șe sîntă, mi nasepea niçi o dată nă le întreșșinșează, fiindă kă, preakășă amă zîșă, șvoară totă mereșă, șișă șvoră penede mi ne întreșșită; nămi șoapte repășșeză kîte-va momente pășindășe kă nișioarele ne părășize cele mai miçi ale arșori-loră; kîndă șvoră skotă șișă ștomotă șe șeamă nă kă ală șișă poate mișă kape se mișkă k'o izșeală mare, kîndă ștaș p'o floare, pășmîșă kîte-va momente nemîșkate, în kîtă poate șine-va șă krează kă sîntă șoapte, ne șpmă îndată șvoră k'o izșeală mare întokă-măi kă o șșeală mi se dăkă la o altă floare. Așă netrekă ele viața loră șvărindă din floare în floare, așă atî-

șindă kă nișioarele cele delikate, înșă vărîndă în înteriorele loră lîșva loră șe șoapte șșșșșș, făkășă în forma șișă kanală fișă deșșșșșș în dșosă, șșșș a se deșkta kă materiă animale șăș veșetale kape se află în șișăle loră, fășă kă șă șșșșșș p'ășește flori delikate mi frășmoase în kreșștepea loră. Șivășitatea așestoră nasepi miçi e șeșă deoșită, dar mi kășășăle mi îndrășneala loră sîntă eștraorșinare. De măște ori ele

roneskĕ p'alte pasepĭ kape sĭntĕ de doḡ-zeuĭ de opĭ maĭ mapĭ de kitĕ ele, se lĭneskĕ de dĭnsele mi le sizeskĕ ka sĕ le poapte ĭn aerĕ, mi ne kĭndĕ pasepea-mĕskĕ meade astĕ-felĕ kĕlare p'o pasepe mare, o ĉioknemte mi o sĕpĕrĕ kĕ ĉiokzĕlĕ sĕĕ, apĕtĭndĕ la aĉeastĕ okazĭone o fĭpe foapte pea; de mĕlte opĭ se lĕntĕ kĭarĕ ĭntpe dĭnsele kĕ o fĕpie mare. Dar mi pĕvdareea nĕ e vĭrtĕtea lorĕ, kĕĉĭ, kĭndĕ s'apronie d'o floape mi vĕzĭndĕ kĕ este vĕmteĵĭtĕ ĭn kĭtĕ nĕ poate skoate dĭntr'insa nĕstpimentzĕlĕ ĉe sĕpera, atĕnĉĭ se sĕpĕrĕ mi de nekazĕ rĕpĕ kĕ ĉiokzĕlĕ lorĕ foĭle aĉesteĭ flori vĕmteĵĭte. De la krepĕskĕla dĭmineĉeĭ nĭnĕ la eĭpirea soapelĕĭ, skotĕ k'ĕnĕ glasĕ sĕvĭpĭre strĭpareea de „skrepĕ, skrepĕ.“ Dĕpĕ eĭpirea soapelĕĭ, se pisĭneskĕ mi sĕrmeazĕ fie-kape dĕrĕmĕlĕ eĭ, petrekĭndĕ toate vĭada lorĕ ĭn sĭngĕrĕtate. Nĕmaĭ kĭndĕ soseĭnte pĕrimĕvĕara, aĉestĕ timĭĕ aĕ amorpĕlĕĭ pentĕrĕ toate fĭinĉele animale, atĕnĉĭ mi aĉeste pasepĭ se ĭnspĭrĕ mi ele de aĉeastĕ dopĭngĕ de tendreĉe mi de atraĉere, atĕnĉĭ sĭpĕnĕ voĭajorĭĭ kĕ le-aĕ vĕzĕtĕ pĕrĕmĕlĭndĕse pĕrekĭ p'ĭnĕ lokĕpĭle ōmĕpĭte mi petrase, akolo ĭn aĉestĕ tĕte-à-tĕte tĕvĕse nerpe-mĭtĕ sĕ'mĭ komĕnĭĉe ōna alĭia sĭmĭjimentele delĭkate de kape e plĭnĕ ĭnĭma lorĕ ĉea mĭkĕ; dĕpĕ aĉeste konpĕrsajĭonĭ delĭkate, se apĕskĕ a faĉe kĕĭvĕzĕlĕ lorĕ kape este aĭa de delĭkatĕ mi de ĉentĭlĕ ka mi toatĕ fĭinĉa lorĕ, maĭ kĕ seamĕ maskĕzĕlĕlĕ lĕkreazĕ mĕlĕtĕ la konstĕrĕkĕĭsnea aĉestĕĭ kĕĭvĕĕ, kape ĭlĕ formeazĕ dĭn fĭpe de vĕmĕakĕ kape le ĕĕseĭnte ĭn dĭfepĭte plante ĉe kĕreskĕ akolo, ne kĭndĕ estepĭorĕlĕ kĕĭvĕzĕlĕ ĭlĕ ōnĉe k'ĕnĕ felĕ de ĕsmĭ lĭmĭĉĭosĕ ka sĕ nĕ poatĕ sĕ pĕtĕrĕnzĕ apĕle ploĭlorĕ ĭn aĉestĕ palatĕ kape ĭlĕ a pĕrĕĕtĭtĕ pentĕrĕ pĕoĉenĭtĕra lorĕ delĭkatĕ. Totĕ aĉestĕ kĕĭvĕĕ nĕ e maĭ mare de kĭtĕ o ĵĕmĕtate de kaisĕ, akolo femela deĭne doḡz oabĕ albe de mĕpĭmea ōneĭ mazerpe mĭĉĭ. Amĭndoĭ pĕpĭnĉĭĭ kloĉeskĕ aĉeste oabĕ ĭn mĭniatsĕrĕ 12 zile, la a 13-a zi ese ōnĕ pĕĭĭ, kape nĕ e maĭ mare de kĭtĕ o mĕskĕzĕlĭĉ. ĭn timĕzĕlĕ ĉelĕ dĭntĭĭĕ kĭndĕ pĕĭĭ sĭntĕ ĭnkĕ foapte deĭlĭ, mĕma lorĕ pĕne lĭmĕa eĭ ĭn

dĕlĉeaĉa floriĭlorĕ mi o skoate ĭnaintea pĕĭlorĕ kape vĭnĕ mi sĕrĕ aĉeastĕ dĕlĉeaĉĕ dĕpĕ lĭmĕĕ mi aĭa se nĕstĕreskĕ. Natĕralĭmĭtĭĭ mĭtĭĕ akĕmĕ de 24 sĕpe de pasepĭ-mĕmte.

Colibrĭ (Trochillus) sĭntĕ niĭnte pasepĭ kape seamĕnĕ mĕlĕtĕ kĕ pasepĭle-mĕmte, fĭindĕ kĕ mi ele sĭntĕ mĭĉĭ (de mi maĭ mapĭ de kĭtĕ pasepĭle mĕmte) mi foapte fĕrĕmoase. Ōnĭ dĭn Natĕralĭstĭ aĕ klasatĕ pasepĭle-mĕmte kĕ Kolĭbrĭĭ ĭntp'o famĭlie.

ĭntp'adevĕrĕ totĭ kĭĭĭ lokĕreskĕ ĭn klĭmele kalde ale Amerĭĉeĭ, pĕrekĕmĕ mi totĭ kĭĭĭ aĕ vĭzitatĕ mĕzele de Istoria Natĕralĕ ĭn Eŕopa, a avĕtĕ okazĭone a admĭra delĭkateĉa formeĭ mi marnĭfĭĉenĉa kolorĭlorĕ aĉestorĕ fĭĭ pĕvĭlĭĭĭadĭ aĭ Natĕreĭ ĭn klasa pasepĭlor, kape kĭndĕ sĕorĕ par' kĕ realizezĕ fabĕla, kape vopĕseĭte desĭpe kĭmĭĭ fĕepĭĉe kĕ dĭamanĉĭ, pĕvĭne mi topaze sĕĕpĭndĕ ĭn aerĕ. Sĕorĕzĕlĕ lorĕ este ōnĕ lĕkĕrĕ foapte delĭkatĕ, pĕtemĕ zĭĉe kĭar poetĭkĕ; kĕĉĭ mi ele sĕorĕ ka alĕĭnele dĭn floape ĭn floape sĭpe a sĕĉe nektarĕlĕ ĉelĕ dĕlĉe dĭntr'ĭnsele; anoĭ ĭn sĕorĕzĕlĕ lorĕ skotĕ ōnĕ sĕnetĕ semĕnĕtorĕ kĕ sĕnetĕlĕ alĕĭnelorĕ kĭndĕ sĕorĕ. Kĭndĕ aĉeste pasepĭ se petĕarĕ ĭntp'ĕnĕ lokĕ semi-ovskĕrĕ sĭpe a'mĭ klĕdĭ akolo dĭn fĭpe de vĕmĕakĕ moale, mĭkĕzĕlĕ lorĕ kĕĭvĕĕ semĭĉĭrkĕlarĕ, atĕnĉĭ se pape kĕ ōnĕ kĕrĕvĕne apĭnsĕ sĕoapĕ ĭn ĭntĕnepĭkĕ, aĭa de vie mi de ĭnfokatĕ este koloapea pĕnelorĕ lorĕ. Nĕmaĭ maskĕzĕ este atĭtĕ de opnatĕ dĭn mĭna Natĕreĭ, ĭar femela are kolorĭ foapte sĭmĭle. Aĉeastĕ ĭmpĕreĵĕrape o ĕĕsĭmĕ nĕ nĕmaĭ la Kolĭbrĭĭ, ĉĭ la toate ĉele-l-alte pasepĭ, saĕ pĕtemĕ zĭĉe, maĭ la toate animalele, adĭkĕ: kĕ femela e mĕlĕtĕ maĭ pĕpĭnĕ fĕrĕmoasĕ ĭn ĭnfĕĭmĕpareea sa estepĭoarĕ de kĭtĕ maskĕzĕ. Dar mi ĭntpe maskĕlĭ, pĕĭĭ nĕ sĭntĕ niĉĭ o datĕ aĭa de fĕrĕmĭmĭ ka ĉeĭ kĕreskĕĭ. Aĭa dar, kĕ ĉpentĕ kĕvĭntĕ, zĭĉe ōnĕ Natĕralĭstĕ: „ĭn pĕrnĕzĕlĕ animalĕ, Natĕra a datĕ seksĕzĕlĭ feminĭnĕ o pozĭĭĭone maĭ ĭnfepĭoarĕ de kĭtĕ aĉea a seksĕzĕlĭ maskĕlĭnĕ mi ekĕalĕ kĕ aĉea a pĕĭlorĕ maskĕlĭ ĭnkĕ neformaĉĭ.“ Se vede kĕ aĉeastĕ ĭdee de ekĕalĭtate a femeleĭ kĕ pĕĭĭ maskĕlĭ ne-

vîpsnicii, a adărsă ne zniî leqisatorî omenemî în timurpile tpekste a da mi sekszlatî-femininî omeneskă o pozițiune inferioară celzî maskzlinî, dîndă ne femea sız tştele (eñtropa) vîrvatszlatî. Leqistii print'aveasta ađ deklarată kă femea rşmine în toatş viada ei zñđ kopilă; insz avestî leqisti ađ zitată kă în raportzlatş menzlatî omeneskă Natşra a frkztă o esuepziune mare, adikă ne kîndă la toate animalele inferioare maskzlatş e mai împodobitş mi mai frşmos de kitş femela, la oameni din kontra, sekszlatş femeskă meritş într'adevărş nşmirea de „sekszlatş frşmosă“ kare îî dşmă. Zñđ Antropologă a frkztă o observadziune jşstş kă, kă kîţ zñđ popzlatş e mai zivilizatş, kă atitş sekszlatş femininî la dînszlatş e mai frşmosă de kitş celş maskzlinî, din kontra vedemă la popzlatş szlavaticî kă femeile lorş sîntş foarte zrite, ne kîndă vîrvaciî sîntş frşmowi întokmai ka în pernzlatş animală.

Aşa dar kă kitş ne vomă ziviliza mai mzlatş, kă atitş sekszlatş celş frşmosă va avea zñđ trîsmîđ mare mai aşupra noaştrş în raportzlatş frşmşsegei mi amabilîţşei. Trezşc

să ne pesirnşmă la aveasta! Dar sş ne înţoarşemă la Kolivrii nostrî. Natşrazistii mîđ akşmă 100. şpede dîverse de Kolivri. În Amerika femeile pşrtăđ mai înainte la zpekî Kolivri morşî atîrnatî în dokş de zerşei; kă toate kă mi în znele pşri din Ezropa damele portă între perî kolivri mişî morşî înşirađî dreptş ornamentş. S'a zerkatş a aklimata Kolivrii viî în Ezropa, insz n'aş rezşmitş, kăşî în skşrtş timurş toşî ađ mşpitş. Se vede kă Natşra se opşne îndrşznelşi noaştre d'a transizanta aveste fişnge admirabile în klimela noaştre, znde nişî zezşlatş, nişî aerşlatş, nişî pşmintşlatş se vede kă nş sîntş demne a se împodobi kă aveste nasepî, ne kare Natşra le-a destinatş a komplekta kadra frşmşsegei zñđî peisariş în klimela tropikale ferişite kă primşvara lorş eternz, kă zezşlatş lorş totş d'aşna seninş mi înkîntştorş, mi aerşlatş totş d'aşna îmbşlzşmitş kă parfşmşpile zele mai delikate mi zele mai szave. Eatz ka mi tendinşa noaştrş d'a rşstşrna ordina natşrei, rşşemte împedekşri serioase mi inszşrmontabile.

O întîmplare k'zñđ şarşpe szşztorş.

Dintre toate animalele, vederea zelorş ze se nşmeskă pentziî (zşpitoare), prodşze aşşprş-ne o aversizne mi o antinatie mare. Aveasta se esplikă lesne, fişndă kă între aveste animale se rşseskă mai kă seamă mzlate otrşvite, a kşporş mşşkare este mortalez pentş noi.

Dar între toate aveste animale, zele mai remarkabile sîntş şerşii, mi între avestî celş mai pedştabilă este şarşpela szşztorş (crotalus, crotale). Avestş şarşpe trşşemte în Amerika, znde este kă dreptş kşvîntş şpaîma tşşzlorş fişngelorş viî, kăşî mşşkăţşra lzî prodşze în pşşine ore mi kiarş în pşşine minşte o moarte şirşşrş, de kare mşşkatşlatş nşmai poate skşpa nişî într'zñđ kîñş. Avestş şarşpe d'o lzşşime de zñđ stînzjenş mi de şrosimea zñđî vradş de omş, are lî-

ş koadă sa, zñđ pîndă de inele tapî înşirate ka mşşşniile, mi kîndă şarşpela sş şpaşte, aveste inele se loveskă zşzlatş de alţzlatş mi skotş zñđ sznetş partikşlarş, prin kare Providenşa vine frkştoare a vşştş a aşşşş de departe sosipea avestşî inemikş alş tşşzlorş fişngelorş viî. Toate animalele ne kîmpş kîndă ađđ aveste sznetş pedştabile, dađ şşra de se askşndă znde notş.

Înt'ş razetş de kşpîndă s'a raportatş o întîmplare a zñđî Ezropeanş k'zñđ şarşpe szşztorş în Amerika, mi fişndă kă nş e frşş interesş aveastş întîmplare, de aveea o pşnemş aişî.

Înt'ş zi, zîce avela kare a avşţş aveastş aventşşrş, mş prezşvlamă şirşşrş însoditş d'zñđ kîine alş meş de vînatş în Pennsylvania (Amerika) lînrş pîşlatş Susquehaunes,

kîndş d'o datş mş nomeneskş kş kînele meş închepe a lştra întp'şnş podş kş totşlş partikşlarş, totş atşnşî aşdş şî şnş sşnetş partikşlarş. Mş şîţş şî vşdş aproape de mine ka la 30 namî, şnş şarpe sşnştopş de mş-primea şnşî stînjeş, kşkatş lînrş şnş tşnkiş de arborş dovopîţ. În momentşlş dintîiş m'amş şperiatş foapte tape şî amş pşmasş înkremenitş, însş adşkîndş'mî aminte kş ačestş animalş pedştabîlş se afla de mine la o depşrtape de 30 namî, în kîţş nş poate şş mş mşşche fşrş veste, şî ştiindş kş nş e običeîşlş ačestşî şarpe a ronî vikţima sa, de ačeea amş pşmasş lîniuitiş, iaş nşşka înkşrkatş че o đineamş în şuinare, pşindşmş în poziđişne d'a pştea okia ačestş animalş, kşşî rapş se întîmşlş şnşî omş a avea okazîşne şş'lş obşerve în çirkşstanđa analog.

Şarpele zşchea întinsş ne pşmîntş; đin timşş în timşş skotea sşnete vşţîndş koadă sa chea inelatş, ne kîndş okîi lşî epaş ađîntađî ne mine. Akşmş amş kştezatş şî amş fşkşţş ka la 10 namî înaîntea şarpeleşî, kînele meş a încheptş a lştra maî tape, par' kş a vşţş a mş înkpedîŋđa ka şş nş mş esnşîş la şnş perikolş ama de mare. Şarpele par' kş de fpiķ a îndoitş korpeşlş şşş în forma şnşî arkş, a încheptş a vate tape kş koadă şî a'mî arşnka o şîţşşşpş înkş maî fikşş şî maî înfokatş. Akşmş amş arşnkatş o neatpş lînrş đînsşlş; şarpele vşţîndş kş se pşerşemte pentpş đînsşlş o lşntş sepi-oaş, a pidikatş kanşlş la o înbđime mare întokmaî ka kîndş arş fi fostş rata de lşntş. Akşmş amş kştezatş şî m'amş apropiatş înkş kş kîŋî-va namî în kîţş distanđa întpe mine şî elş pşmşsesē nşmaî de 10 namî. Şarpele a închetatş a sşna, pemîndş lîniuitiş kş totşlş, đîindş kanşlş în sşşş şî aflîndşse în poziđişnea d'a mş sşşpînde şî a se arşnka ne mine întp'şnş momentş de neatenđişne. Nş poçîş deskpie şîţşşpş lşî chea kşntş ašşpş'mî în timşşlş ačesta. Okîi şşî ştrşlşşindş k'şnş fokş infernalş şî k'o fşpie înpşozitoare đîntşđî ne mine, m'aş pş-

tşpşnsş întp'atîta, în kîţş amş pşmasş kîte-va momente nekăpabilş d'a mş mişka întokmaî ka şnş paralizatş; atşnşî amş îŋelesş kş este adevşpatş kîndş se zîche, kş toate animalēle vikţime ale ačestşî şarpe şîntş prinse prin şîţşşpş lşî kape le înkîntş, le înkremenemte în kîţş nşmaî potş fşşî şî devîndş prada lşî.

În totş timşşlş ačesta, kînele meş a pşmasş kşkatş lînrş niçioarele mele şp-lîndş şî tşemşpîndş kş totş korpeşlş şşş. Eş akşmş vşîndş a mş folosi d'ačeastş okazîşne rapş, amş încheptş şş ipîţş (aşmşţş) kînele ašşpş şarpeleşî, đap kînele prin instîntş n'a vşţş şş se mişche ka şş atache ne şarpe. Eş vşţîndş ačesta, amş hotşpîţş a jeptş kînele (kape totş epa vşţpîŋş şî n'a pşţşţş şş mş şerve mşlş), l'amş lşatş şî l'amş arşnkatş kştre şarpe, în kîţş a kşzşţş lînrş đînsşlş la o distanđş d'şnş niçiorş. Şarpele akşmş se petrape, închepe a sşna tape şî întp'o kşmştate de minşţ deşşşşşpş o parte mare đin korpeşlş lşî, đin tşrtşpea çirkşlarş în kape epa aškşnsş şîntş se arşnkş ašşpş kîneleşî şî'lş mşşkş la niçiorş; đşpş ačesta şarpele se petrape đin noş înkoloçîndş korpeşlş şşş. Đap toate ačeste înaîntşpî şî petraçapî, n'aş đîntş niçî şnş minşţ, şî kş îşdeala şneî şşçedî a înpainatş şî iarş s'a petaşş. Akşmş m'amş grşbîţş, amş lşatş pşşka în mîntş, amş traşş vine ašşpş lşî, alîchele ş-a întpatş în kanş, şî đşpş şnş minşţ, şarpele epa împşşkatş şî moptş.

La ačeastş okazîşne amş vşzşţş iarşşî kş este adevşpatş ačeea che se zîche despre moaptea gravnikş a şarpeleşî sşnştopş, în kontra bieçei tenache a şerpîlorş đin klîmele noaştre, ale kşpşora vşkşđî tşiete se mişkş înkş mşlşţ timşş (đşşranşlş zîche kş se mişkş şîntş la şfîŋđitşlş soapeleşî) đşpş che l'a omopîţş çine-va. Ba înkş lovîndş çine-va p'şnş şarpe sşnştopş k'şnş vşđş tape în şuinare, îndatş moare. Đap kînele, 30 minşte đşpş mşşkşşpş, epa moptş şî şmflatş ka toba.